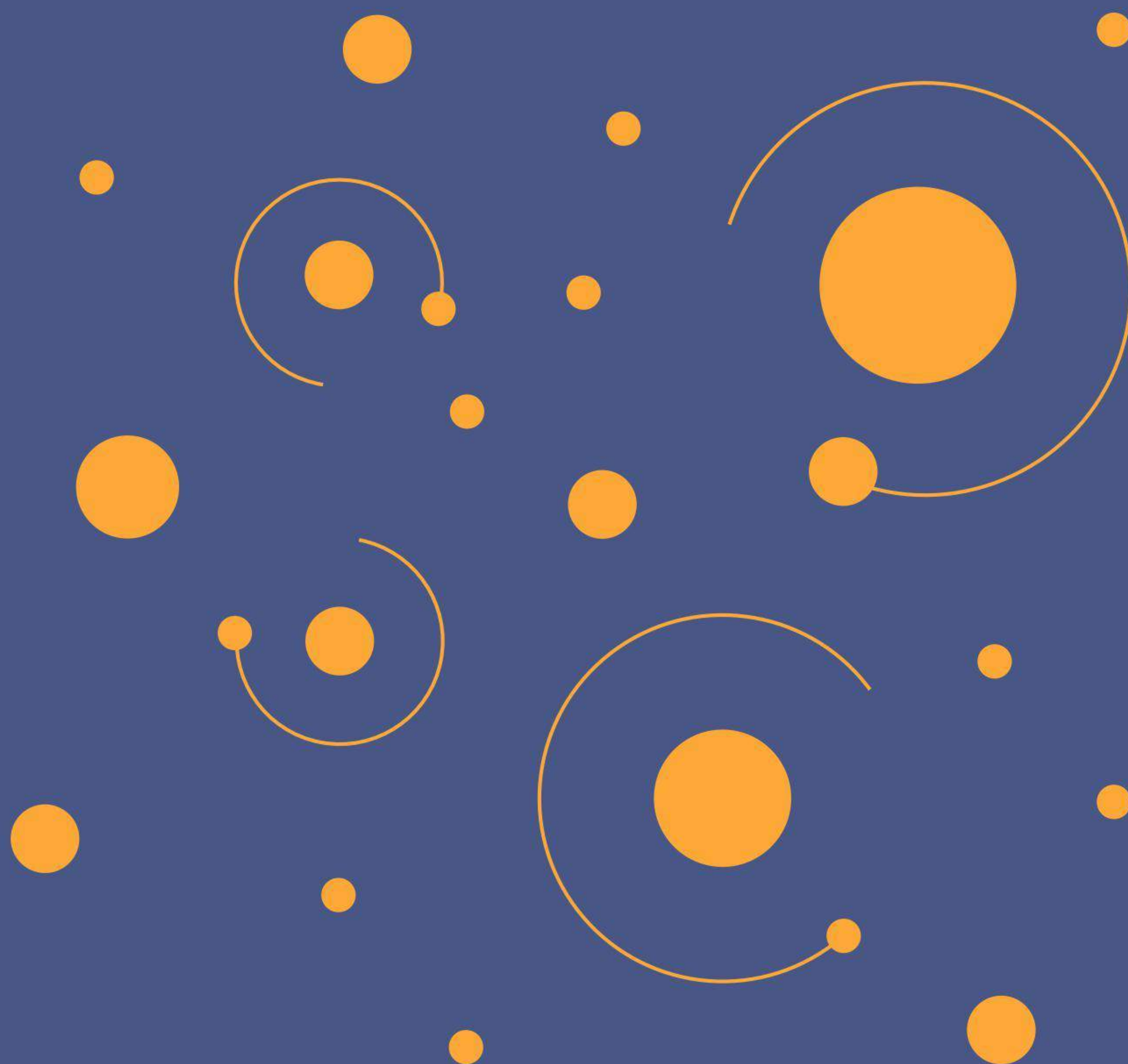

Kontrpubliczności atakowanych innych. Mowa nienawiści i strategię oporu we współczesnej Polsce – Raport z projektu.

Redakcja: Ewa Majewska

Kontrpubliczności atakowanych innych. Mowa nienawiści i strategię oporu we współczesnej Polsce. Raport z projektu

Redakcja: Ewa Majewska

Autorki i autorzy tekstów: Paweł Knut, Ewa Majewska, Filip Wesołowski, Maria Wodzińska i Anna Wójcik.

Współpraca: Piotr Godzisz i Sylwia Urbańska

Recenzja naukowa: dr hab Lech Nijakowski

Redakcja językowa: Piotr Godzisz

Korekta: Zespół

Oprawa graficzna, skład i łamanie: Dominika Suszek

Copyright: Fundacja „Instytut Artes Liberales” oraz Autorki i Autorzy.

Warszawa 2019

Matronaty nad projektem:

Za treści zawarte w niniejszym Raporcie odpowiadają wyłącznie jego Autorki i Autorzy.

Projekt realizowany w ramach programu „Participatory Action Research” finansowanego przez **Fundację „Instytut Artes Liberales**.

Wprowadzenie: Kontrpubliczności atakowanych innych

Ewa Majewska

Niniejszy raport stanowi podsumowanie pracy nad pilotażowym projektem *Kontrpubliczności atakowanych innych. Mowa nienawiści i strategię oporu we współczesnej Polsce*. Projekt realizowaliśmy od czerwca do grudnia 2018 roku w zespole, w skład którego wchodził: dr Ewa Majewska, Paweł Knut, dr Piotr Godzisz, Anna Wójcik i dr Sylwia Urbańska, której jesteśmy szczególnie wdzięczne za wskazówki metodologiczne w zakresie prowadzenia wywiadów pogłębionych. W projekt zaangażowani byli również studenci i studentki Wydziału „Artes Liberales” Uniwersytetu Warszawskiego: Tadeusz Sajdak, Karla Sutil, Maria Wodzińska i Filip Wesołowski.

Jesteśmy wdzięczne Fundacji „Instytut *Artes Liberales*” za sfinansowanie projektu w ramach programu *Participatory Action Research*. Projekt został objęty patronatami następujących instytucji, organizacji i czasopism: Rzecznik Praw Obywatelskich, Czasopismo Praktyka Teoretyczna, Stowarzyszenie Nigdy Więcej, Stowarzyszenie Otwarta Rzeczpospolita, Kampania Przeciw Homofobii oraz Lambda Warszawa. Jesteśmy za nie bardzo wdzięczne. Za treści zawarte w niniejszym Raporcie odpowiedzialne są wyłącznie autorki i autorzy tekstów. Projekt miał charakter pilotażowy, stąd objęte nim grupy badane, zakres badań i płynące z nich wnioski są typowe raczej dla wstępnego rozpoznania, niż kompleksowej analizy.

10 grudnia 2018 roku na Wydziale „Artes Liberales” odbyła się konferencja, podczas której przedstawiłyśmy wstępne wyniki badań i metody naszej pracy. W niniejszym raporcie bardziej obszernie przedstawiamy naszą diagnozę, narzędzia

badawcze oraz wyniki badań. Ze względu na pilotażowy charakter projektu musimy pogodzić się z ich ograniczeniami.

Zajmowałyśmy się przede wszystkim rekonstrukcją strategii oporu wobec mowy nienawiści, przeprowadziłyśmy też szereg wywiadów z przedstawicielami i przedstawicielkami środowisk aktywnie przeciwstawiających się temu zjawisku, których strategię i działania nie były dotąd analizowane. Rozmawiałyśmy z artystami i artystkami, prawniczkami i prawnikami oraz aktywistkami i aktywistami. Nasz projekt miał charakter pilotażowy, stąd nie rozmawiałyśmy z przedstawicielkami wszystkich grup narażonych na mowę nienawiści.

Projekt skupia się na strategiach oporu wobec mowy nienawiści przede wszystkim dlatego, że są one oczywiście realizowane, niemniej – nie stanowią przedmiotu odrębnych badań. Dotychczasowe analizy mowy nienawiści skupiają się na jej formach i kontekstach. Tu podejmujemy próbę rekonstrukcji strategii oporu, rozważamy też jego wpływ na sferę publiczną.

Niniejsze *Wprowadzenie* zawiera omówienie kluczowych przepisów prawa oraz definicji mowy nienawiści, ogólny opis podjętych w projekcie działań, wyjaśnienie założeń metodologicznych, omówienie filozoficznych i kulturoznawczych zagadnień wyznaczających przyjętą w projekcie perspektywę teoretyczną oraz krótki przegląd innych projektów dotyczących mowy nienawiści w Polsce, które brałyśmy pod uwagę opracowując i wykonując nasz własny.

Na kolejne części Raportu składają się: analiza Pawła Knuta podsumowująca wywiady pogłębione z aktywistkami i aktywistami organizacji pozarządowych i grup nieformalnych oraz artystkami i artystami; analiza Anny Wójcik podsumowująca wyniki jej badań nad strategiami oporu wobec mowy nienawiści typowymi dla prawniczek i prawników, oraz dwie szczegółowe analizy przeciwdziałania mowie nienawiści: w praktykach współczesnego teatru (tekst Filipa Wesołowskiego) oraz sztukach wizualnych (tekst Marii Wodzińskiej). Raport zamyka krótkie podsumowanie (wnioski zawarte są w poszczególnych rozdziałach) oraz zestaw rekomendacji i wspólna bibliografia, z wyszczególnieniem monografii, artykułów, materiałów prasowych, tekstów on-line i aktów prawnych.

Dotychczasowy stan badań

Decydującą rolę w przeprowadzonych dotychczas badaniach odgrywają organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Szereg krajowych organizacji pozarządowych, w tym zwłaszcza Stowarzyszenie „Nigdy Więcej”, Lambda Warszawa, Otwarta Rzeczpospolita, Fundacja Trans-Fuzja i Kampania Przeciw Homofobii cyklicznie monitorują polską debatę publiczną i praktykę społeczną, zbierając informacje o przypadkach przestępstw z nienawiści oraz publikując raporty na temat skali zjawiska.⁴² Z ich analiz wynika, że zjawisko mowy nienawiści ma charakter powszechny, dotyka zdecydowanej większości osób należących do grup marginalizowanych, i znacząco wpływa na obniżenie ich dobrostanu psychicznego i wykluczenie ze społeczeństwa. Szczególnie bogata w przypadki mowy nienawiści jest „Brunatna księga”, publikowana rokrocznie od 1996 roku przez Stowarzyszenie Nigdy Więcej. Zbiera ona wszelkie akty przemocy i nienawiści wynikające z uprzedzeń, ze szczególnym akcentem na zachowania rasistowskie.

Na poziomie akademickim ogromną rolę odgrywa Centrum Badań nad Uprzedzeniami Uniwersytetu Warszawskiego, które od kilku lat prowadzi badania nad zjawiskiem mowy nienawiści.⁴³ Badania te skupiają się przede wszystkim na formach mowy nienawiści, treści uprzedzeń, ich odbiorze przez grupy dyskryminowane oraz przez ogół społeczeństwa, a także wyodrębnieniu kontekstów, w których najczęściej stykamy się z mową nienawiści i wskazywaniu tendencji i zmian w tym zakresie.

Pomocne w diagnozie skali zjawiska pozostają również raporty z badań opinii publicznej przeprowadzane cyklicznie przez Centrum Badań Opinii Publicznej na temat sytuacji społecznej poszczególnych grup mniejszościowych, a także oceny

42 Zob. publikacje i raporty: Brunatna Księga Stowarzyszenia Nigdy Więcej, dostępna on-line: <http://www.nigdywiecej.org/brunatna-ksiega> oraz publikacje następujących organizacji: Kampania Przeciw Homofobii, Lambda Warszawa, 2007; Kampania Przeciw Homofobii, Lambda Warszawa, Trans-Fuzja 2012; Otwarta Rzeczpospolita 2009, 2011, 2013.

43 Centrum Badań Nad Uprzedzeniami, 2014, 2017.

obraźliwości słów powszechnie uznawanych za mowę nienawiści.⁴⁴ Istotne znaczenie mają również publikacje Rzecznika Praw Obywatelskich, jak też publikacje o charakterze prawniczym – przekłady orzeczeń ETPC, dokumenty Rady Europy oraz ich analizy.

Niemniej – wszystkie te badania skupiają się na opisie form i zakresu występowania mowy nienawiści. Rzadko znajdujemy informacje o oporze samych poddawanych mowie nienawiści osób, a i pomysły takiego przeciwdziałania często przyjmują formę „wsparcia”, a nie „solidarności”. Do wyjątków należą tu niewątpliwie liczne działania Stowarzyszenia „Nigdy Więcej”, jak choćby kampania „Wykopmy Rasizm ze stadionów” czy opisy i poradniki dobrych praktyk, sformułowane w ramach projektów Lambdy Warszawa czy KPH. Wszystkie one zakładają jednak perspektywę zewnętrzną wobec osób doświadczających mowy nienawiści oraz mają zdecydowanie praktyczny charakter.

Brakuje też opracowań interdyscyplinarnych – tę lukę do pewnego stopnia zapełniają witryny internetowe organizacji i projektów, gdzie przepisy prawa łączone są z opisami dobrych praktyk i strategiami przeciwdziałania (np. strona mowanienawisci.info) niemniej – nie mają one charakteru badawczego. W dotychczasowych badaniach pomijana jest też aktywność osób działających w kulturze, rzadko badani są też prawnicy czy aktywiści społeczni, choć to oni często prowadzą lub współtworzą badania mowy nienawiści. Nie są również dostępne analizy postępowania instytucji publicznych i ich funkcjonariuszek oraz funkcjonariuszy w zakresie reagowania na mowę nienawiści i szerzej – przestępstwa z nienawiści.

44 Badania CBOS dotyczące uprzedzeń, rasizmu, dyskryminacji są w ostatnich latach nieco rzadsze, ostatnie wykonano w 2016 roku.